ISSN 2591-1201 LETNIK 2 • 2018 • ŠTEVILKA 1

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik
Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva
Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik
dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor
ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Slovenija)

Spletni naslov
www.scnr.si

Leto izida: 2018

Redakcija te številke je bila zaključena 25. 5. 2018.

Lektoriranje in prevod povzetkov
Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom
Inštitut Karantanija

Tisk
Nonparel, d. o. o.

Naklada
300 izvodov

Letna naročnina
25 €

Cena posamezne številke
15 €

issn 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 2 • 2018 • ŠTEVILKA 1

VSEBINA

Mateja Čoh Kladnik
Dr. Milko Mikola
7

Razprave

Igor Grdina
Uveljavitev monološke strukture v slovenskem zgodovinopisju
17

Damjan Hančič
Komunistična partija in njeno delovanje na Kamniškem med drugo svetovno vojno in v prvih letih po njej
67

Milko Mikola
Mladoletni obsojenci v Sloveniji v obdobju 1945–1953
95

David Petelin
Prelom s starim in ustvarjanje nove elite
123

In memoriam

Tamara Griesser Pečar
In memoriam Anton Drobnič (1928–2018)
159

Recenzije

Renato Podbersič
Jože Mihevc, Skozi taborišča do sreče, zbirka Zapisi iz zdomstva, Mladika, Trst 2018
169

Tamara Griesser Pečar
Zdenko Roter, Pravi obraz. Neizbrisna znamenja resničnosti, Sever & Sever, Ljubljana 2017
175

Dr. Milko Mikola

»Nisem imel vedno lahke poti,
ampak sem ponosen na to, da sem to zmogel!«

Zgodovinar in arhivski svetnik dr. Milko Mikola je odličen poznavalec komunističnega nasilja ter kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin po koncu druge svetovne vojne v Sloveniji.

Rodil se je kmalu po koncu druge svetovne vojne, 15. aprila 1946, na Grobelnem pri Celju. Težka povojna leta so ga zaznamovala osebnostno ter vplivala na njegovo znanstvenoraziskovalno in strokovno delo. Iz zgodnjega otroštva se najbolj spominja dogodka, »*ko so mi pred očmi izterjevalci obvezne oddaje fizično pretepli mamo in je bila potem zaprta. Tako da se mi je to vtisnilo v spomin, zelo globoko. In moram reči, da je tudi to bil eden izmed razlogov, da sem se lotil te tematike. Predvsem sem želel prikazati, kaj so pretrpeli kmetje po vojni. Moja družina, moji starši so namreč med vojno bili ne samo podporniki partizanov, ampak je bila pri nas partizanska javka, ki jo je vodila mama, oče pa je bil partizanski vodič. In po vojni je mama pristala v zaporu, oče pa v taborišču*«.[1] Med očetovo

1 Arhiv dogodkov Študijskega centra za narodno spravo, Pogovor z dr. Milkom Mikolo 11. oktobra 2016 (Arhiv SCNR, Pogovor z dr. Milkom Mikolo). Dostopno tudi na http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2017/03/28/26-3-2017-ivljenje-in-delo-dr-milka-mikole, 17. 4. 2018.

odsotnostjo so morali vsi otroci poprijeti za delo na kmetiji. Ko mu je slamoreznica pri šestih letih odrezala prste, ga je to zaznamovalo za vse življenje.

Po opravljeni maturi se je leta 1966 vpisal na filozofsko fakulteto v Ljubljani, kjer je študiral zgodovino in sociologijo. Kot profesor zgodovine in sociologije se je leta 1972 zaposlil v Šolskem centru Borisa Kidriča v Celju. Desetletnega pedagoškega dela in razmer v šolskem centru se je ob svoji 70-letnici takole spominjal: »*Moja prva služba je bila poklicna šola, služba profesorja zgodovine, najprej zgodovine, kasneje pa sem moral poučevati tudi predmet STM, Samoupravljanje s temelji marksizma. In sem ponosen na to, da sem našel v zapisniku komiteja za splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito pri ob*činskem komiteju ZKS Celje, da sem ob neki priliki izjavil, to je nekdo poročal, oni so si to skrbno beležili /.../, *zopet grem lagat v razred, zopet grem lagat učencem. Bile so še druge stvari zabeležene, in bi takrat, če bi bila to prva povojna leta, končal nedvomno ne v kazensko-poboljševalnem domu, ampak v enem izmed delovnih taborišč.*«[2]

Nikoli ni bil član komunistične partije in tudi zato je na lastni koži občutil težo takratnega družbenopolitičnega sistema. »*Nisem doumel, kam sem pravzaprav prišel. Že to, da nisem vstopil v ZK, to je skoraj ravnatelja zadela kap. /.../ Tako da sem si točko za točko nabiral črne pike in na koncu je počilo, ko sem razkril oziroma od ravnatelja zahteval, da prepreči nadaljnje zlorabljanje učenk /.../ in da te ljudi pokliče na odgovornost. Ker so bili pa vsi člani ZK, jih je bilo treba takoj zaščititi in potem je padlo po meni. In takrat je pa vse to prišlo na dan, kar sem nekoč rekel.*« Komite za splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito pri celjskem občinskem komiteju ga je pozval na pogovor in njegov predsednik mu je takrat dejal: »*Tovariš Mikola, mi imamo o vas sicer s strani pedagoške službe zavoda*

2 Prav tam.

za šolstvo dokumente, ki kažejo, da ste bili odličen pedagog, da ste odličen pedagog, da vas imajo učenci radi. Toda za vas ni več prostora v razredu na nobeni šoli v Sloveniji.« Nekdanja sodelavka, učiteljica slovenščine in partizanka, mu je v zvezi s tem dogodkom pozneje dejala: »*Veš, Milko, take, kot si ti, smo mi po vojni pošiljali v taborišča.*« Tako je bil Mikola »*odstranjen iz šole. Politično*«.[3]

Leta 1982 se je zaposlil v Zgodovinskem arhivu Celje, kjer je delal 22 let in leta 2003 pridobil naziv arhivskega svetnika. Njegova glavna naloga je bila strokovna obdelava arhivskega gradiva in pri tem delu je zelo je pogrešal pedagoški poklic: »*Kajti jaz sem šel študirat zgodovino, da bom nekoč učil, ker sem verjel, da imajo vsi zgodovino radi, tako kot sem jo imel jaz.*«[4]

Kot arhivist se je posvetil predvsem arhivskemu in dokumentarnemu gradivu po letu 1945, posebej pa so njegovo pozornost pritegnili partijski dokumenti. Tako se je srečal s številnimi dokumenti o različnih oblikah medvojnega revolucionarnega nasilja in o razsežnostih nasilja komunistične oblasti po koncu druge svetovne vojne. Takrat je začel tudi znanstvenoraziskovalno delo. Njegovo pozornost so najprej pritegnile zaplembe premoženja in druge oblike nasilnih odvzemov premoženja po koncu druge svetovne vojne na Celjskem in v Sloveniji. Iz te teme je leta 1989 najprej magistriral,[5] leta 1999 pa še doktoriral.[6] Tudi tukaj ni šlo gladko: »*Moram reči, da sem imel silne*

3 Prav tam.

4 Prav tam.

5 *Izvajanje zaplemb, agrarne reforme in nacionalizacije v celjskem okrožju 1945–1948*, magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1989.

6 *Zaplembe premoženja v Sloveniji v letih 1945–1948 s posebnim poudarkom na celjskem območju*, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1999. Leta 1999 je Zgodovinski arhiv v Celju izdal njegovo monografijo z naslovom *Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943–1952*.

težave pri tem, da je bila ta naloga sprejeta. /.../ Ampak mi je potem sam rektor filozofske fakultete pisal in me spodbudil, naj vztrajam. In tudi sem. /.../ Nisem imel vedno lahke poti, ampak sem ponosen na to, da sem to zmogel.«[7]

Njegovo raziskovalno pozornost so pritegnili tudi povojni politični in montirani sodni procesi proti t. i. razrednim sovražnikom ter izrekanje in izvajanje kazni prisilnega, poboljševalnega in družbenokoristnega dela.[8] Znanstvene razprave iz omenjenih tem je Mikola objavljal v zbornikih (npr. Celjskem zborniku) in samostojnih monografijah. Tako je Zgodovinski arhiv Celje leta 1995 izdal njegovo prvo knjigo z naslovom *Sodni procesi na Celjskem 1944–1951*, ki jo je Mikola pripravil na prošnjo celjskega Demosa, da bi predstavil politične montirane sodne procese na Celjskem po letu 1945. Tudi ta njegova monografija je bila strokovna podlaga za več odločb Ustavnega sodišča Republike Slovenije o kazenski zakonodaji, ki je veljala na Slovenskem po koncu druge svetovne vojne.[9]

Kot arhivist je Mikola prvi začel objavljati arhivske dokumente in pričevanja žrtev ali njihovih svojcev o nasilju komunističnega sistema v Sloveniji ter o kršenju človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Tako je lata 1998 kot prva izšla zbirka dokumentov *Notranji sovražniki v dokumentih okrajnih partijskih komitejev z območja Zgodovinskega arhiva v Celju,* leto pozneje pa še publikacija z naslovom *Dokumenti o kulaških procesih na Celjskem*. V samozaložbi je leta 2003 izdal knjigo

7 Arhiv SCNR, Pogovor z dr. Milkom Mikolo; http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2017/03/28/26-3-2017-ivljenje-in-delo-dr-milka-mikole, 17. 4. 2018.

8 *Delo kot kazen: izrekanje in izvrševanje kazni prisilnega, poboljševalnega in družbeno koristnega dela v Sloveniji v obdobju 1945-1951*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2002.

9 Arhiv SCNR, Pogovor z dr. Milkom Mikolo; http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2017/03/28/26-3-2017-ivljenje-in-delo-dr-milka-mikole, 17. 4. 2018.

Religija, cerkev in šola v dokumentih občinskih komitejev ZKS Zgodovinskega arhiva Celje in zanjo leta 2004 prejel Aškerčevo priznanje.

Ukvarjal se je tudi z gospodarsko zgodovino. Rezultat tega zbirateljskega in raziskovalnega dela so med drugimi monografija *Zgodovina celjske industrije* (2004), publikacija *Stara industrijska podjetja na Celjskem* (1996) ter razstava in katalog *Logotipi celjskih industrijskih podjetij* (2004). Z njimi je osvetlil manj znano zgodovino industrije v Celju in na širšem celjskem območju.

Kot odličnega poznavalca arhivskega gradiva o nasilju komunističnega totalitarizma v Sloveniji ter kot strokovnjaka s področja zgodovine in arhivistike je Vlada Republike Slovenije dr. Milka Mikolo imenovala v več svojih komisij. Med letoma 2007 in 2012 je bil član arhivske komisije. Leta 2005 je prevzel vodenje Sektorja za popravo krivic in za narodno spravo pri Ministrstvu za pravosodje Republike Slovenije, leta 2008 pa je postal vršilec dolžnosti direktorja novoustanovljenega Študijskega centra za narodno spravo.

Kot izjemen poznavalec komunističnega nasilja in kršenja temeljnih človekovih pravic in svoboščin po koncu druge svetovne vojne v Sloveniji je tudi med letoma 2006 in 2009 nadaljeval objavljanje arhivskih dokumentov. Tako je objavil štiri zbornike dokumentov in pričevanj o do tedaj manj poznanih oblikah povojne komunistične represije v Sloveniji, in sicer o povojnih delovnih in koncentracijskih taboriščih ter o izgonu prebivalcev iz kraja bivanja.[10]

10 *Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji*, Ministrstvo za pravosodje, Ljubljana 2006; *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji: koncentracijska taborišča Strnišče, Hrastovec, Brestrnica in Filovci*, Ministrstvo za pravosodje, Ljubljana 2007; *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji, Koncentracijska taborišča Št. Vid nad Ljubljano, Škofja Loka in Teharje ter taborišče za otroke Petriček*, Študijski center

Raziskovalno je ostal aktiven tudi po upokojitvi (2009). Znanstvena monografija *Rdeče nasilje, Komunistična represija v Sloveniji po letu 1945* (2012) je njegovo življenjsko delo, »*sinteza vsega, kar je napisal*«.[11] Mikola je z njo prispeval prvi celovit, sistematičen in pregleden prikaz komunističnega nasilja v prvih povojnih letih na slovenskih tleh ter jo posvetil vsem žrtvam. Znanstveno natančno in objektivno je na podlagi arhivskega gradiva predstavil različne oblike nasilja, ki so predstavljale najhujše kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin, in sicer množične zunajsodne umore, koncentracijska in delovna taborišča za nasprotnike komunističnega režima, množične izgone prebivalstva, nasilne razlastitve premoženja, politične in zrežirane sodne procese proti t. i. notranjim (dejanskim in domnevnim) sovražnikom, preganjanje Katoliške cerkve ter nasilje nad posameznimi verskimi skupnostmi, posebno poglavje pa je namenil političnim obsojencem in političnim zapornikom.

Dr. Milko Mikola je avtor številnih znanstvenih prispevkov in monografij, sodeloval je na mnogih znanstvenih srečanjih. Odpiral je pot skoraj pol stoletja zamolčanim in prepovedanim temam. Znanstveno proučevanje je nadgradil s številnimi objavami arhivskih dokumentov ter pričevanj žrtev in njihovih svojcev. Zato lahko njegovo delo v smislu odkrivanja zgodb o žrtvah in različnih oblikah nasilja ne samo komunističnega, ampak tudi fašističnega in nacističnega totalitarizma, označimo kot pionirsko in kot njegovo življenjsko delo. S svojim delovanjem je odkrival številne zamolčane dogodke in procese

za narodno spravo, Ljubljana 2008; *Dokumenti in pričevanja o povojnih izgonih prebivalstva v Sloveniji*, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana 2009.

11 Arhiv SCNR, Pogovor z dr. Milkom Mikolo; http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2017/03/28/26-3-2017-ivljenje-in-delo-dr-milka-mikole, 17. 4. 2018.

iz slovenske povojne zgodovine. Na ta način je nedvomno prispeval k razvoju slovenskega zgodovinopisja in arhivistike, tako na področju varovanja in ohranjanja arhivske dediščine kot tudi na področju seznanjanja strokovne in širše javnosti z arhivskimi dokumenti in novimi zgodovinskimi spoznanji.

Za svoje delo je prejel več nagrad, in sicer že omenjeno Aškerčevo priznanje (2004) za knjigo *Religija, cerkev in šola v dokumentih občinskih komitejev ZKS Zgodovinskega arhiva Celje*, srebrni celjski grb za prispevek v raziskovalnem zgodovinopisju, katerega pomen je trajen za mesto ob Savinji (2009), in Zoisovo priznanje za pomembne znanstvene dosežke v zgodovini (2013).

Letos bo minilo 20 let od izida dokumentarnega zbornika *Temna stran meseca: Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990* in postavitve istoimenske razstave. Študijski center za narodno spravo bo ob tej pomembni obletnici pripravil mednarodni znanstveni posvet ter tako obeležil tudi deseto obletnico ustanovitve in delovanja. K temu, da lahko letos obeležujemo oba dogodka, je prav gotovo pomembno prispeval dr. Milko Mikola. Njegov obsežen znanstveni in strokovni opus je plod dolgoletnega vztrajnega in temeljitega proučevanja in odkrivanja zamolčanih, manj (po)znanih in raziskanih dogodkov ter družbenih in političnih procesov iz slovenske zgodovine po drugi svetovni vojni. Tistih, ki so že bili obravnavani, vendar enostransko ali premalo natančno, kot tistih, ki jim je bilo usojeno, da so bili skoraj pol stoletja mrtva črka na papirju. Lahko je vzor vsem, ki se ukvarjamo s proučevanjem nasilja totalitarnih sistemov ter kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin na Slovenskem v 20. stoletju.

Maribor, maj 2018

Dr. Mateja Čoh Kladnik

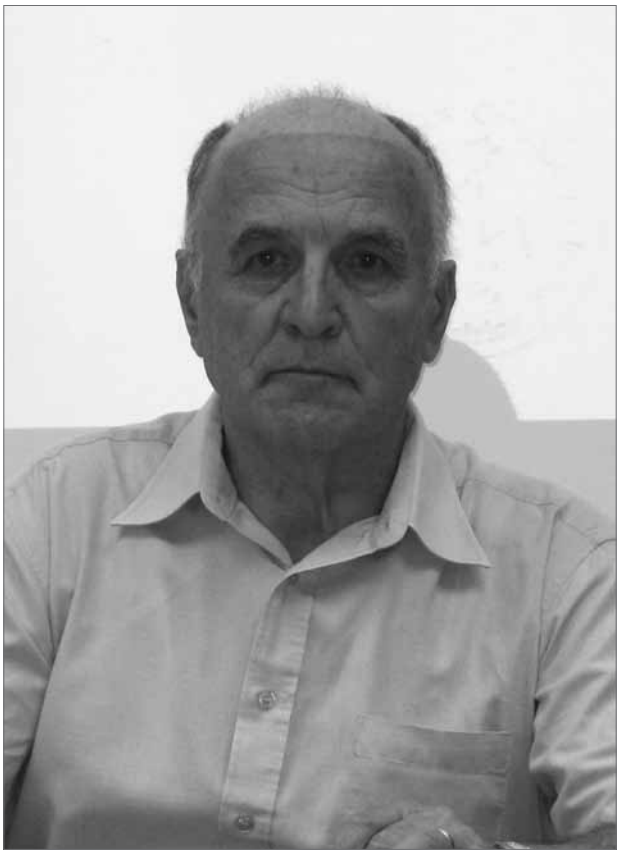

Dr. Milko Mikola

Fotografija: Študijski center za narodno spravo